

„Duma.“

Sorodnice in izvir besede duma. — Spisal † dvorni svetnik Josip Šuman.

Duma je ljudski zastop pri Rusih; M. E.: stsl. consilium, r. Gedanke, Rat; izvirno tedaj je duma kot zastop Beratung, Beratungskörper, prim. č. říšská rada: Reichsrat. Dumati denken je menda dandanes navadna ruska beseda, Tolstoj A. Karenina n. pr. jo rabi na prvih 34 straneh 17 krat, in sicer prosti glagol dumatъ str. 6, 7, 8, 12, 20, 25, 28, 30, podumatъ 16, 17, 20, 20, 21, 22, 23, 24, 34, zadumatъsja 6, 16, 33, obdumyvati 9, pridumatъ 9; — poljsko duma nachdenken, Dünkel, Klagegesang; prim. še Sienkiewicz, Ogniem i m. I. 234: duma podnosiła piersi pana Skrzetuskiego (ponos je povzdignil prsi gospoda S.), 247 duma rozsadzala mu piersi; nie nizka duma ... ale czuł się dumnym, że jest synem Rzeczypospolitej zwycięskiej ... czuł się dumnym jako szlachcic-patryota (ponos mu je razširit prsi, ne nizek ponos ... ampak čutil se je ponosnega, ker je sin Zmagonosne Poljske ... čutil se je ponosnega kot šlahčič domoljub); II. 126: dumna pani wstydziła się pokazywać ludziom cierpienia (ponosni gospej se je studilo pokazivati ljudem trpljenje); p. duma pomeni tako tudi: stolz; — prim. č. dumání zamišljenost: klepání na dvěře probudilo mne z mého dumání (Paříž v Americe II. 35, Matice lidu v Praze, 1869); zaduman zamišljen: jsi příliš zaduman (V. Vlček, Jan Pašek z Vratu 155, Matice lidu v Praze, 1869); k husitství nebylo třeba žádného dumání (domišljivosti), žádných rozčilených snilkův (F. Schulz, Jiri z Poděbrad 215, Matice lidu 1868); o. c. 213: Ve Španělich rozvinula se zádumčivá (etwa: schwärmerisch) síranka víry; tudi Tolstoj o. c. II. 441 ima: zadumčivye glaza ‚schwärmerische Augen‘; — nsl., P. ima dumati misliti; ahnen; izdumiti ersinnen, izdumljávati zu erforschen suchen, izdumljavanje die Erforschung; predumiti Zum Bewußtsein bringen, durch Rütteln wecken: sinove naglo predumi dremljoče, recimo iz zamišljenosti predramiti, prebuditi; prim. č. zaduman, p. zdumiały (osupnjen), Sienkiewicz o. c. I. 15; odumljávati zur Besinnung bringen, aufklären, lehren, erleuchten, odumljati, odumiti; 1. zur Besinnung bringen, aufklären, belehren, erleuchten, 2. = oglašiti se: klical sem ga, pa se ni hotel odumiti, 3. odumiti se, zum Bewußtsein kommen; zdumiti Zum Bewußtsein bringen, nam. vzdumiti, v zdumiti=trdo spečega človeka prebuditi in storiti, da vstane, tudi: vrniti ga v svest; prim. č. zpamatovati se, zu sich

kommen, sich erholen, (Obraz Slovanstva II. 186, Matice lidu, v Praze 1868): není naděje, že by (obchod) mohl tak brzo zpamatovati se; tusem spada menda tudi odum m. ‚das Echo, die Meldung auf den Ruf: od njega ni oduma, odum dati, sich auf den Ruf melden, prim. M. E. stsl. duma Wort; nadalje oduměti se in oduměti 1. widerhallen, 2. sich auf den Ruf melden, 3. aus dem Schläfe, aus der Betäubung (infolge Rüttelns, Rufens) zu sich kommen, prim. odumiti; oduměvati 1. widerhallen, 2. aus dem Schläfe, aus der Ohnmacht zum Bewußtsein zurückkehren — prim. odmevati P.: odum iz oddum izvirno menda Antwort. M. E. stavi k besedi duma lit. duma, Meinung, ter piše, da je beseda duma izposojena iz got. dōm Sinn, Urteil, stvn. tuom Tat, Urteil, Gericht: sti. dhāman (Wohnstätte, Gesetz, Weise, Zustand; koren sti. dhā-: dadhami, gr. τι-θη-μι; n. tun, Tat, Reich-tum, Irrtum, Christen-tum; slov. dē-ti, dējati; prim. G. Curtius Grundz. d. gr. Etym. 254). Drugi učenjaki razlagajo duma iz korena du-; tako G. Curtius o. c. 259, ki ima lit. du-mā-s, du-mā Gedanke, Sinn, Gemüt pod korenem sti. dhū-, gr. θυ-, kojemu korenu odgovarja M. E. koren du-. Zadnje mnenje, nekaj premenjeno, hočem tu v sledečem podpirati na podlagi pregledne sestave sorodnih besed.

Iz korena du- so se razvile besede s pomenom blasen, wehen, hauchen, atmen; duften, riechen (ausatmen); rauchen (aushauchen); blähen, schwellen, aufgeblasen sein — in dotične prenosbe.

I. Du-: dúniti stoßen: sapa v mene dune ein Windstoß trifft mich (weht mich an), stsl. dunąti spirare M. E., s. údunuti ausblasen (n. p. sviječú); dúti wehen, blasen: veter duje, hs. hladan veter duje, č. vitr duje (Heller, Život na Rusi 13, 210, Matice lidu 1869); zadúti zu wehen anfangen; dúti se anschwellen, aufgehen (n. pr. o testu, mehurju) P., s. dúti se sich aufblasen intumescere (superbia) s. rječnik; nadúniti aufbläsen, nadunjen aufgedunsen P., nadut aufgedunsen, aufgeblasen: naduta lica; bombastisch, prahlerisch, aufgeblasen (von Hochmut) — tako tudi č. (V. Vlček, Jan Pašek z Vratu 24, 26, 166). Tusem stavi M. E. dulec das Mundstück bei Blasinstrumenten etc. P., s. dulac Dudelsackröhre; dodati smemo menda dúda, navadno dude pl. Dudelsack (du-d-a, ulomljena podvojnica); č. dutý hohl: vybírali med z dutých stromů (Heller,

Život na Rusi 160), prim. púhel, viel leeren Raum enthaltend etc. P.: puhati, pihati, M. E. púch-; tako menda tudi dúpa (iz du-p-a), dúplja, dúplo, duplina zraven dĕpla, dĕplo Höhlung, dúpelj hohl, etc. P., prim. M. E. dup-: nsl. v misli zadubljen. Zraven duti je oblika diti iz dy-ti wehen, duften, leise atmen: sapa dije, cvetlice dijejo P.; prim. dynja M. E. 55 in 421 h. dinjav tumidus. Zato smemo menda po M. uku (prim. kŭ-1. in 2.: kyj, kujem; tŭ-: stsl. tyti fett werden [prim. č. jak to žije a tyje Babička 159], tukъ tuča) podstaviti korensko obliko a) dŭ-: —, b) s podaljšanim samoglasnikom dy- (sapa dije), c) v višji stopnji du- (veter duje), kar se ponavlja pri podaljšanih korenih dŭ-ch-, M. E. a) dŭch-, b) dych-, c) duch- in pri dŭm- iz dŭ-m- ravno tak, recimo a) dŭm-, b) dym-, c) menda tudi dum-. Prim.

II. a) Dŭch-: dehniti, dáhniti hauchen, riechen (P.: iz-, na-, od-, po-, pre-, pri-, v-, vz-, za-); tu razlaga M. E. dehôr, thôr, pri nas hôr Iltis (izvirno das Stinktief); dodaj iz P. dehlina (dahlina) der Niederschlag vom Hauche (z. B. auf Glas), nádeha 1. Inspiration, 2. (natha) Schnupfen, zadàh übler Geruch itd., nadalje dehtéti stark atmen, duften; dehteti po čem sich sehnen, dehtiv begierig, glede pomena prim. koprneti in gr. ἐπιθυμῆν: θυμός.

b) Dy ch-: dihati atmen, riechen, schnupfen, dihniti einen Atemzug machen, v koga, v kaj, anhauchen (P.: iz-, na-, od-, po-, pre-, pri-, v-, vz-, za-); v glagolski vrsti III. 2. dišati riechen, schmecken (P.: do-, iz-, ob-, po-, pri-, raz-, u-, za-); podaljšani glagoli: dihljati sanft atmen, dihetáti schnell atmen, dihtéti stark atmen, einen Geruch verbreiten, duften; dihtéti po čem nach etwas verlangen, prim. dehteti (a); izmed izvodov postavimo tusem M. E. dihur P. dihôr = dehôr (a); dih Hauch, dihâlo Atmungsorgan, Duft, dihâlke f. pl. = skрге, dišáva Wohlgeruch, Gewürz, diš Duft — dišen wohlriechend P.; dihtiv begierig, eifrig, tak tudi č. dychtivý dychtivost sehnsüchtig, Sehnsucht (Babička 67, 188), prim. dehtiv (a); nadalje izdih Aushauch, nadih Anhauch, Anflug, Aspiration (gramm.), nádiha Begeisterung, oddih Erholung, predih Schacht, Abgrund; Eisloch (Durchhauch, prim. prepih Durchzug, Zugluft), pridih Spiritus (gramm.), vdíha Eingebung, vdih Einatmung, Eingebung, vzdih vzdiháj Seufzer, zadih zadihnina fauler Geruch itd. P.

c) Duch-: duh m. 1. Atem: duh Božji veje nad vesoljnim stvarjenjem; 2. Geruch: prijeten, slab duh, ni duha ne sluha; 3. Geist als innere Kraft: starec krepkega duha, nič nima duha v sebi (vino, človek),

prim. duhovit; 4. Geist als persönliches Wesen: angeli so zgolj duhovi, sv. Duh, na duhovo: na praznik sv. Duha. Duša iz duh-ia 1. Geruch: babja duša Thymian (dišava za starke), prim. θυμός = θυμόν: θυμόν; 2. stsl. Atem (prim. P. dušica 1. schwerer Atem), Seele, nsl. Seele: človek ima dušo in telo; 3. notranjost v rečeh P. 2.—9., tako tudi dušica I. 2. II. 2. P.; — glede prenesenega pomena prim. lat. spiro ich wehe, hauche, spiritus Hauch (gramm. sp. lenis, asper): spiritus sanctus; gr. πνεύω ich wehe, hauche, πνεύμα Hauch: ἄγιον πνεύμα spiritus sanctus; gr. ἄνεμος Wind: lat. animus Geist, anima Seele (G. Curtius o. c. 306; ψύχω ich hauche, atme: ψυχή Seele; — dúha Geruch; dúhati hauchen, riechen, dúhniti II. hauchen, wehen; duséti III. 2. vor Ärger schnauben (s: ch, ch iz s), prim. θυμοῦσαι: θυμός;

† DVORNI SVETNIK JOSIP ŠUMAN

duhtéti duften, prim. dehtéti, dihtéti (a, b), dúhtati schwer atmen. Pa tudi dúhtati v pomenu sinnen, recimo z duhom delati, izdúhtati aussinnen (Ogrinec, Slov. nar. 1876, broj 140) spada menda tusem; glede pomena prim. ποι-πνύ-ω ich schnaufe, podvojica k πνέF-ω ich wehe, hauche: πει-πνυμένος verständig (duhovit, G. Curtius o. c. 280), prim. n. ich pfeife: pffiffig; ἄF-ω ich wehe, αἶ-ρα Hauch, Luftzug; ἀF-ί-ω ich hauche, vernehme: ἐπαίω ich verstehe (G. Curtius o. c. 389, 390); sentio ich fühle (sinnlich): ich merke (geistig), sensus corporis: sensus animi; M. E. on- vonjati vohati (v-onj-ati, v-on-ch-ati: n. ahnen, got. anan denken Weigand D.Wb.; prim. tudi iz duhati (durch den Geruch auffindig machen, izdúha (zdúha), 2. die Erfindung (zaničlj.): gola izduha novejših piscev, to je tvoja izduha (zduha) P.; P. ima dúhtati = túhtati in

Nachdenken versunken sein, grübeln. Morda se ima tuhtati tako presoditi, kakor natiha iz nadycha (asimilacija v razdalji), malor. natychati einhauchen, belor. tychnać, tychać, prim. thor, č. tchoř, p. tchorz, č. tchnouti, p. tchnać M. E.; prim. tudi č. předtucha Vorahnung, tušiti ahnen (Babička 195, 187), M. E. tuch-: p. otucha Hoffnung, p. otucha Mut, pri nas pravijo, da otroku potuho daješ, če ga hočeš ubraniti kazni; Štrekelj (Zur slav. Entlehnungskunde, Denkschr. d. k. Akad. Wien 1904, B. 50) razlaga tuhtati iz srvn. dunken, stvn. dunchen (Praeter. er dūhta, sie duhtun Part. kedūht): nvn. dünken, mich dünkt, mir dünkt, Weigand D. Wb. — Tusem spada nadalje náduha (nadūha) Asthma

prim. dušník, dušnják, dušnica, oddūška, oddušnik, predūh, predūšina; oddūšek 1. das Luftabzugsloch, 2. die Rast, Erholung; podūškati = odehniti si ausschnaufen, prim. r. p. č. poduška Ruhekrissen (Tolstoj o. c. I. 277, Sienkiewicz o. c. I. 67, Babička 27); navdūšiti begeistern; udušiti, zadušiti ersticken machen (duško ustaviti, zapreti). udušljiv, zadušljiv, udūha, zadūha, zadūhel itd. P., prim. č. zadusiti, dusiti (Babička 18, 30) in P. dušiti 1.; dūšati se bei seiner Seele betuern, prim. pridūšiti se, pridūševati se: pri (svoji) duši zagotavljati (tvoritev na podlagi skladenske razmere), tako tudi zadūšnica, zadušna maša: maša za dušo.

JAVNI NASTOP TELOVADCEV V VATIKANU

(ἀσθ-μα: ἀF-ί-σθ-ω hauche aus, ἀά-ξ-ω atme, G. Curtius o. c. 390), M. E. navaja vzporednice natiha, nediha, neduha kot iste besede; morda so besede izvirno različne in se imajo nediha, neduha razlagati kakor nevera nezgoda nevolja i. e., prim. nimam duška; nadeha oziroma nadiha, naduha pa je menda izvirno, recimo naduhnjen nos, prim. nadūhel = naduhnjen: belo naduhnjena jagoda eine weiß bereifte Beere; prim. nadeha (a) in n. Schnupfen: schnaufen, schnauben (Weigand D. Wb.). K besedi vzduh Luft (das Emporhauchende) prim. sapa: sapatī, sopstī, ἀF-ήq Luft, Nebel, tudi v lat. aēr: aē-qa Hauch, ἀFημ ich wehe (G. Curtius o. c. 390). Iz P. še dodajmo oddūha das Ausschnaufen; o dduhálce die Luftröhre,

III. a) Dūm-, M. E. stsl. dъmъ dāti blasen; tu razlaga M. E. s. nádam, -dma Blähung: poduzeo me nekakav nadam; P. ima nadōti se nadmēm anschwellen, sich aufblähen: prsi se mu nadmejo (prim. č. prsa se ji dmula, Babička 208), nadot aufgeblasen, prim. nadut; tusem gre menda odmēti (o d-dmēti) odmēm antworten, widerhallen, prim. odmēvati, odmēv, dāmelj Widerhall, prim. spreda odum Echo, odumeti, odumevati; prim. č. rozdmychal... dřeveného uhli (Heller, Život na Rusi 213), p. lekki wiatr podmuchiwał z polnocy ku morzu (Sienkiewicz o. c. I. 198); M. E. ima tu p. dmuch Wehen, dāsać schnauben, dāš Zorn iz dъm-съ, kar spominja na č. dusati schnauben (dusot koni, Babička 151) in dusiti

würgen, prim. nsl. zadušiti, dušiti (II. c), M. E. düch-.

b) Dym-: S. dimati iz dymati flare M. E. 421, s. rječnik dímati V. 1. 2. vide duhati, dímânje vide duhanje; P. nadímati se V. 1. 2. ad nadoti se sich aufblähen, s. nadímati se sich anblasen, prim. č. poddymnje-t' satan, aby se oheň rozpáil (Vlček, Jan Pašek z Vratu 27), r. vozdy majuščija sja... pleči, die aufschwellenden Schultern (Tolstoj o. c. II. 441); p. śnieżna zadymka Schneewehen (Sienkiewicz o. c. IV. 36). Dodaj M. E. dymija. Tu sem spada dim, M. E. дымъ Rauch; glede pomena prim. καπ-μός Rauch: καπ-ό-ω ich hauche aus, lit. kváp-as Hauch, Duft, Ausdünstung: квер-иū ich hauche, rieche, č. kop kopet Rauchi, Dampf, nsl. kopéti, kopiti se muffig werden (P. seno se kopi; gnoj se kopi, M. E. копъ, коп- 2. 3): W. kvap-, die Grudbedeutung: aushauchen (prim. Hes. κέκηγε· τέθνηκε), woraus sich die Bedeutungen: atmen (Hes. κάπος· ψυχή, πνεῦμα), dunsten, rauchen, riechen — entwickeln, G. Curtius o. c. 141; prim. Rauchi: Ge-ruchi, riechen, Weigand D. Wb.; tako je dim izvirno, recimo: izdih Aushauchi, človeške razmere se prene-sejo na druge stvari; prim. še č. dymka Rauchpfeife: hs. dūhān Rauchtobak. Glede oblike je omeniti, da G. Curtius o. c. 259 deli dymъ: lat. fu-mus, lit. du-mai (Pl.) Rauchi, kakor deli tudi ravno tam du-chъ, du-ša, θύ-μος, θυ-μός itd., toda v slov. se nahaja dotični -m oziroma -ch v vseh stopnjah pristojnega samoglasnika v obilici sorodnih besed, tako da smemo z Miklošičem podstaviti koren düch-, pa tudi düm-, obe obliki pa kot podalj-sani nanašati na krajšo korensko obliko dū-, ki je izpričana pod I.

c) Dum-. Sedaj smemo menda sklepati glede oblike ter reči: duma je proti dymъ, dymati in proti düm-a, kakor je duhъ, duha, duša proti dych-ati in düch-na-ti. Glede pomena smemo segati menda na pomen prvotnega korena stind. dhū-: dhū-nō-mi ich schüttele, bewege rasch hin und her, fache an, gr. θύ-ω ich brause, tobe (vom Winde, von Fluten, vom Menschen: heftig hauchen), opfere (das Opfern ist: in Rauch aufgehen lassen, d. h. als Rauchopfer verbrennen): θυ-ελλα Sturmwind, θυ-μος, θυ-μον Thimian (prim. babja duša: dišava), τῦ-φ-ος (koren θυ-π-) Rauch (prim. dim), Dünkel (prim. p. duma), Betäubung, θυ-σία Opfer (Rauchopfer), θυ-μός Mut, Leidenschaft, Gemüt (G. Curtius o. c. 259, 227). Tu pride v primero z besedo duma posebno θυμός. Že Platon (Kratylos 419 E.) razlaga θυμός: ἀπὸ τῆς θύσεως καὶ ξέσεως τῆς ψυχῆς t. j. θυμός (Gemüt) ist so benannt nach dem Brausen und Gähren der Seele, katero razlaga G. Curtius I. c. potrjuje, θυμός ima pri Homerju pomene: Leben (ἄμφο θυμὸν ἀπύρα Ilias

6. 17, prim. dušo pustiti P.); Lust, Mut, Zorn (Auf-wallung θύσις); Sinn, Geist (duh), Gedanke (:duma). Za premišljanje ima Homer stalno formulo: ὄρουαι κατὰ γόενα καὶ κατὰ θυμὸν, n. p. Ilias I. 193, recimo mente animoque agebat überlegte hin und her (bewegte im Geiste und Gemüte); s tem je mišljenje popisano kot dušno gibanje, prim. lat. cogitare: animo, in animo, cum animo agitare; agitare (za se) denken: agere, prim. naš ugibati (v duhu gibati), č. přemítati, n. überlegen, prim. duhtati. Isto je tudi dumati. Tako se daje lit. dumà Gedanke, Sinn, Gemüt tudi po pomenu primerjati gr. besedi θυμός; lit. dumà pa se ne more ločiti od slov. duma (M. E.). Kakor je postala beseda duh duša samostalno na do-

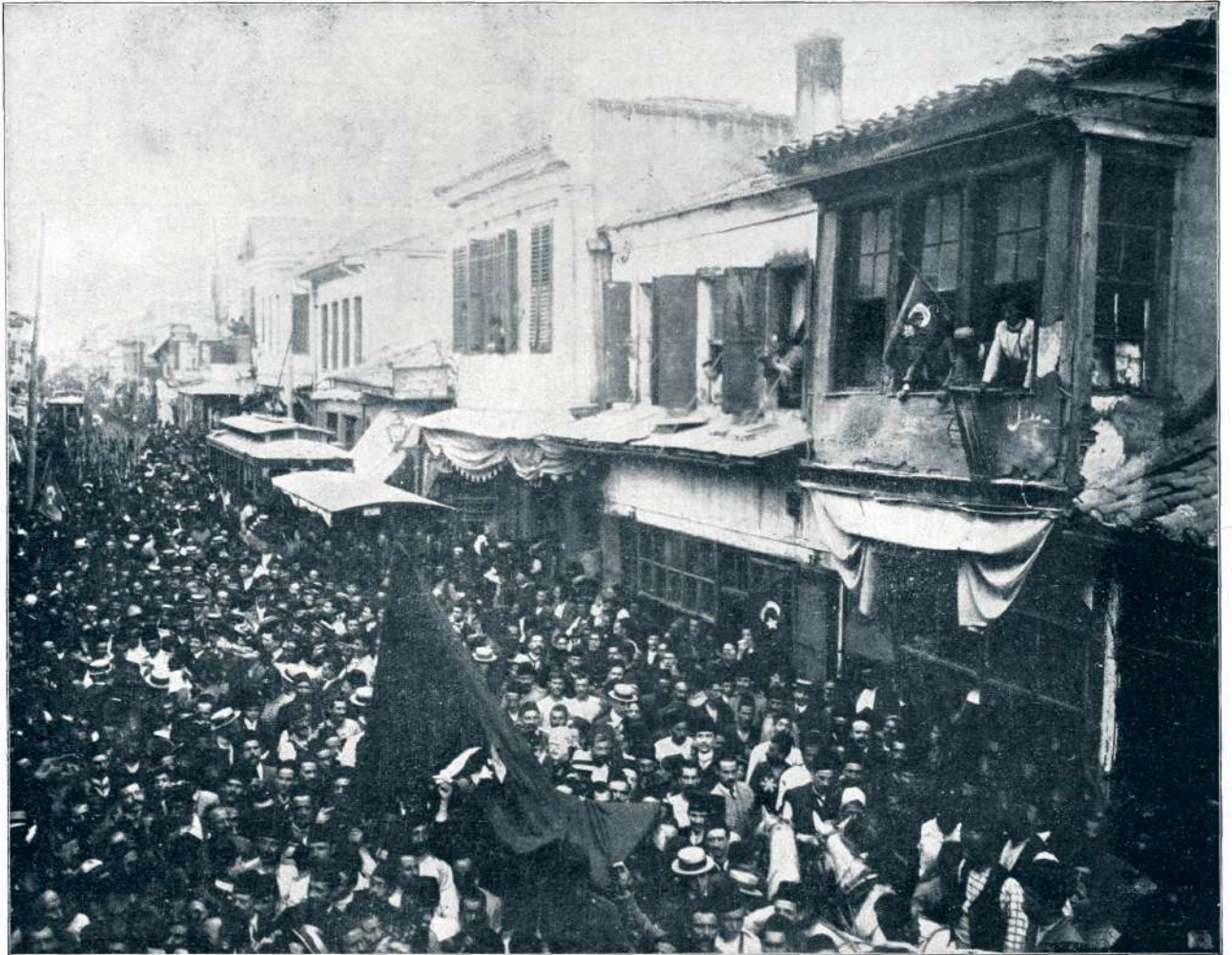
PAPEŽ PIJ X. GRE K TELOVADNEMU NASTOPU
KATOLIŠKIH MLADENIŠKIH DRUŠTEV

mačih tleh, isto tako menda tudi duma, predstopnje so naznačene pod düm- (a) in dym- (b). Pomen duh Atem iz dychati atmen je prenesen v pomenu duh Geist; gibanje v telesu je podoba za gibanje v duši, isto tako je postala beseda duma iz dymati; tu ponavljam vse one primere, ki so navedene pod II. c) ter jasniro izrečeno prenosbo telesnih razmer na dušne razmere. Pomen se je razvil iz dymati flare: dymъ fumus; recimo die Ausatmung: duma die geistige Atmung, das Denken; pomen flare je poznati v p. duma Stolz, prim. r. p. č. pycha Stolz, M. E. püch-: pychati, nsl. pihati blasen, napuh Hoffart (Aufgeblasenheit); prim. p. dumnie aufmerksam, stolz (spojrzał ostro a dumnie w oczy, Sienkiewicz o. c. I. 69, I. 159 który tu poseł? Jam

jest — rzekł dumnie pan Skrzetuski): č. pyšně stolz, pyšniti se stolz sein (Babička 129, 231), prim. nadut in n. aufgeblasen. Stsl. duma Wort, prim. povědati erzählen (wissen, lassen): věděti wissen, n. erwähnen: wännen, gedenken: denken, nsl. měniti meinen: měniti se sich unterreden P., gr. λέγω lese, sammle, sage, λόγος Sinn (Zusammenfassung,

podlagi teh sestav in primer bi zagovarjal besedo duma in njene izvode, ki so vdomačeni tudi v slovenskem jeziku, kot domačinke slovanskih narečji oziroma jezikov.

Dodajmo še dejstvo, da imenujejo Malorusi svoje pripovedne narodne pesni dume (dumy), kar odgovarja grškemu terminu τὰ ἔπη = die epischen Ge-

PROKLAMACIJA TURŠKE USTAVE V SOLUNU

σύνεσις): λόγος Wort. Iz dumu dumati (dumuška dumajutъ sie halten Rat, Rodnoje slovo 2. 34) se jasni pomen consilium Rat, Ratsversammlung, prim. nsl. svēt Rat (světovati raten), s. vijěće, vijěća Rat, Konferenz, č. věta (Wort, Aussage, obraz Slovanstva II. 44, 46, 71), věce Volksversammlung, malor. viče, r. věče Volksversammlung, M. E. vě-2. sagen, prim. gr. βουλή Rat, Ratsversammlung. — Na

dichte, prim. τὸ ἔπος das Wort. Velikorusi imajo biline (byliny), t. j. povesti o tem, kar je bilo (bylo, M. E. 26), prim. č. dějiny. Dume in biline si odgovarjajo med seboj glede izvirnega pomena, kakor n. pr. slov. povestnica: zgodovina, prva beseda znači povedanje, druga zgodbe; prim. dsl. duma Wort, slov. meniti se, mnenje: pomenek. Tako je umljiv tudi pomen pripovedne pesni v besedi duma.

